

УДК 111:504.7

Костенко В.Г., доктор філософії, професор[©]
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, Львів, Україна

НООСФЕРНА КОНЦЕПЦІЯ ВОЛОДИМИРА ВЕРНАДСЬКОГО В СВІТЛІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ І ФІЛОСОФІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Найбільш вагомим у вченні Володимира Вернадського було твердження про те, що власне природа в процесі еволюції зумовлює необхідність включення Розуму в процеси власного розвитку. Таким чином рішуче переглядається класична раціоналістична традиція нової європейської філософії, а природа та соціальна функція Розуму перетворюють його на універсальний механізм зв'язку людини та Всесвіту. Саме ці ідеї покладено в розробленій учасниками Римського клубу Стратегії стійкого розвитку, як єдиної можливої альтернативи для попередження глобальної катастрофи.

В.І. Вернадський творець цілісної філософії світобудови, філософії суспільного життя, один із засновників антропокосмізму як системи, що з'єднує в гармонійне ціле природничо-історичну та соціально-гуманітарну тенденції розвитку науки.

Ключові слова: екоцентризм, космізм, антропоцентризм, ноосфера, біосфера, ноосферологія, філософія сталого розвитку.

УДК 111:504.7

Костенко В.Г., доктор філософії, професор
Львівський національний університет ветеринарної медицини
і біотехнологій імені С.З. Гжицького, Львів, Україна

НООСФЕРНАЯ КОНЦЕПЦИЯ ВЛАДИМИРА ВЕРНАДСКОГО В СВЕТЕ СОВРЕМЕННЫХ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ И ФИЛОСОФИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Наиболее существенным в учении Владимира Вернадского было утверждение о том, что собственно природа в процессе эволюции приводит к необходимости включения разума в процессы своего развития. Тем самым решительно пересматривается классическая рационалистическая традиция новоевропейской философии, а природа и социальная функция разума превращают его на универсальный механизм связи человека и Вселенной. Именно эти идеи В. Вернадского вдохновили деятелей т.н. Римского клуба на разработку концепции Устойчивого развития, как единственно возможной альтернативы перед опасностью глобальной катастрофы. Данная концепция была принята в июне 1992 года в Рио-де-Жанейро на конференции ООН. Устойчивое развитие – это такое развитие, которое удовлетворяет потребности современного мира, не создавая угрозы для будущих поколений удовлетворять свои собственные потребности.

Ключевые слова: *экоцентризм, космизм, антропоцентризм, ноосфера, биосфера, ноосферология, философия устойчивого развития.*

UDC 111:504.7

Kostenko V.G., Ph.D.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj, Lviv, Ukraine*

VERNADSKY'S NOOSPHERE CONCEPT IN THE LIGHT OF CURRENT GLOBAL ISSUES AND PHILOSOPHY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The most significant in the teachings of Vladimir Vernadsky was the assertion that the actual nature of the process of evolution leads to the inclusion of the mind in its development process. Thereby drastically revised classical rationalist tradition of modern philosophy, and the nature and social function of the mind to make it a universal mechanism for the connection of man and the universe. These ideas inspired figures Vernadsky called Club of Rome on the development of the concept of sustainable development as the only possible alternative to the danger of a global catastrophe. This concept was adopted in June 1992 in Rio de Janeiro at the UN conference. Sustainable development – is a development that meets the needs of the modern world, without jeopardizing future generations to meet their own needs.

Key words: *ecocentrism, cosmology, antropocentre, noosphere, biosphere, noospherology, philosophy of sustainable development.*

Праці В.І. Вернадського внесли суттєвий доробок у розвиток наукового світогляду і становленні сучасної наукової картини світу.

У минулому столітті В.І. Вернадський на якісно іншому рівні пробує відновити велику ідею давніх мислителів про цільність, єдність та цілісність мікро-, мезо-, та мегасвіту, про єдину світову динаміку. Це антропоцентризм, який ставить у центр універсаму людину як індивіда, родову істоту, породження не лише земного життя, а і космічного начала. Таким чином, людство накладає на себе ще один тягар – моральний: у випадку руйнування чи знищення біосфери відповідальність поширюється і перед позаземними світами.

Розуміючи, що наука і філософія взаємно збагачують і доповнюють одне одного, В.І. Вернадський підкреслював необхідність «гармонійного поступу філософського та наукового мислення». Він вважав, що хоча наука і філософія є різними галузями пізнання, все ж таки мають загальну мету – осягнення істини, з'ясування взаємного зв'язку людства зі світом. Разом з тим він розумів, що істина модифікується в залежності від галузі знання, тому є різниця між філософською та науковою істиною як за характером, так і за способом обґрунтування. Саме тому наука у пізнанні спирається на споглядання, експеримент і математичні методи, а отже має поза особистісний характер. Істина ж у філософії досягається завдяки вищому ступеню узагальнення, що спирається на вже проведені емпіричні узагальнення, на образи мистецтва і всю культуру людства загалом. Звідси він робить висновок, що на відміну від науки, в філософії, як і в мистецтві, в продуктах творчої думки завжди присутня

особистість, а з нею – інтереси, суб'єктивні переваги, час і місце діяльності [1, с. 38].

Спираючись на положення, що з філософської думки виросла наука, В.І. Вернадський підкреслював їх взаємозв'язок: «Ніколи ми не споглядали до тих пір в історії наукового мислення науки без філософії, вивчаючи історію наукового мислення ми бачимо, що філософські концепції і філософські ідеї постають у якості необхідного, всепроникаючого елемента у всі часи існування». Вчений підкреслював наявність тісного взаємозв'язку між філософською і науковою думкою.

Значну увагу у своїх роботах В.І. Вернадський приділяв дослідженню філософських і методологічних проблем: логіки дослідної науки, співвідношення емпіричного і раціонального в науковому пізнанні, етики наукової творчості, взаємного зв'язку філософії і природознавства. Він тяжів до широких синтетичних узагальнень, не заперечуючи ролі та значення аналітичного підходу до пізнання та освоєння природи. Суттєво і те, що при обстоюванні наукового світогляду він не абсолютизував значення науки, як і не виключав участі в його формуванні інших форм духовного освоєння людиною світу, переживань самої людини.

В.І. Вернадський підкреслював, що світогляд, який ґрунтується на самій науці, не може бути обмеженим, оскільки наше загальне враження про явища у світі мають мозаїчний характер. При формуванні світогляду слід пов'язати всі сторони людської діяльності, які знаходять своє місце у системі наших цінностей.

У своїх роботах вчений особливо підкреслював той факт, що формування ноосфери відбувається в процесі синтезу науки, мистецтва, моралі і філософії.

Аналізуючи весь шлях, зроблений людиною, В.І. Вернадський робить важливий висновок філософа про те, що у процесі становлення ноосфери «уся людська робота була проведена людською свідомістю, але ненавмисно – процес створення не був усвідомлений» [1, с. 51]. Цим твердженням констатується наявність у становленні ноосфери визначеного тривалого періоду, головним чином, неусвідомленого, стихійного нагромадження наукових знань, оволодіння продуктивними силами, розвиток самої людини і її здібностей до праці, удосконалення соціальних і політичних структур, одним словом, стихійний розвиток матеріальних і духовних передумов для цілеспрямованого, свідомого перетворення біосфери – природи Землі – в інтересах людства.

В.І. Вернадський по-своєму підходив до усвідомленої ролі матеріальної, виробничої і соціально-політичної діяльності людей у перетворенні взаємодії суспільства з природою. Не завжди чітко усвідомлюючи принципи соціального розвитку в розкритті проблем взаємодії суспільства і природи, він пов'язував з рухом суспільства в напрямку створення такої всесвітньої асоціації людей, яка б відповідала загальнолюдським ідеалам рівності всіх людей і соціального прогресу людства. Усвідомлюючи масштабність проблем розвитку ноосфери В.І. Вернадський доходить до висновку, що розв'язання існуючих суспільно-природних протиріч слід здійснювати у філософсько-етичній сфері.

Істотним у ідеї вченого було твердження про те, що сама природа в процесі еволюції доходить до необхідності включити розум у процеси свого розвитку. Тим самим рішуче переглядається класична раціоналістична традиція

новоєвропейської філософії, а природна і соціальна функція розуму перетворюють його на універсальний механізм зв'язку людини і Всесвіту [2, с. 299].

Виявляючи вплив людини на природу вчений послідовно обґрунтовує гуманістичну сутність свого вчення, суспільний характер людського розуму та трудової діяльності людини в контексті становлення ноосфери. З виникненням ноосфери виявляє себе зовнішня форма доцільності, яка властива лише свідомості, розуму, що направляє діяльність людини.

Основним проблемним стрижнем філософії космізму В.І. Вернадський вважав цілісне вчення про онтологічну єдність людини і космосу та ідею етико-екологічної зумовленості існування людства.

Репрезентуючи в традиції космізму природничо-наукову течію, концепція В. Вернадського несе істотний соціально-етичний зміст. Згідно з ідеєю ноосфери, людина усвідомлює власну відповідальність за збереження життя на Землі. Ноосферна етика пройнята ідеалом гуманізму, вірою в силу людства, його можливість розв'язувати глобальні проблеми, що виникають на шляху всесвітнього поступу. Зародившись на планеті, ноосфера має тенденцію до постійного розширення, перетворюючись на структурний елемент космосу від розумності взаємодії людини зі світом.

Діяльність людини повинна скеровуватися настановами «особистої етики», що передбачає усвідомлену відповідальність кожного за долю планети. Носієм цієї «особистої етики», на думку В. Вернадського, може стати лише людина нового типу, яка прийде на зміну сучасного типу *homo sapiens*. Вчений мріяв про той час, коли постане суспільство, яке складатиметься з особистостей, поведінка яких буде мірилом екологічності, гуманного ставлення до планетної екосистеми та до населеного космосу. Ця ідея набуває особливої актуальності в наш час з огляду на глобальні проблеми, що їх має розв'язувати людство у XXI ст.

Вчення про біосферу та ноосферу Е. Ларуа, П. Тейяр де Шардена і, насамперед, академіка Володимира Вернадського надихнули діячів т.зв. Римського клубу – міжнародної громадської організації вчених, економістів, підприємців, представників різних суспільно-політичних рухів, створеного у Римі в 1968 році з ініціативи відомого італійського менеджера, організатора промисловості та громадського діяча Ауреліо Печчеї (1908 – 1984 рр.). на розробку концепції «сталого розвитку», як єдиної можливої альтернативи небезпеці глобальної катастрофи. У 1969 р. А. Печчеї видав книгу «Перед прірвою». Так образно та ємно автор позначив становище людства в результаті комплексу негативних чинників НТР та сучасного соціально-економічного, політичного, екологічного, культурного розвитку світового співтовариства.

За останній час засідання клубу відбулись у Відні, Парижі, Токіо, Будапешті та інших центрах світової науки і культури. Було опубліковано 10 наукових доповідей, в яких розглядалися найбільш актуальні питання та рекомендації щодо вирішення сучасних глобальних проблем людства, а також одночасно формувалось нове філософське розуміння нинішнього етапу світової кризи, яке остаточно дістало назву концепції сталого розвитку суспільства. Концепція сталого розвитку була прийнята в червні 1992 року у Ріо-де-Жанейро на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку. У ній взяли

участь глави, члени урядів і експерти 179 держав, а також представники багатьох неурядових організацій, наукових і ділових кіл.

На конференції було прийняте визначення сталого розвитку, представлене в доповіді Міжнародної комісії, яку очолювала прем'єр – міністр Норвегії пані Г.Х. Брунгланд. Сталий розвиток – це такий розвиток що задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби (Програма, 1993).

Таким чином, сталий розвиток – це розвиток за якого людина не завдає шкоди природним системам і вони встигають відновлювати себе.

Головним практичним результатом даних заходів (оскільки рішення, прийняті на конференціях, не мали офіційного статусу) стала світоглядна, наукова та політична актуалізація екологічних проблем. Більше того, на базі документів “Ріо-92” відбулася конкретизація найбільш загальних завдань світового масштабу на рівні окремих країн, оскільки було підготовлено низку національних і навіть регіональних концепцій сталого розвитку, зокрема, у США, Англії, Нідерландах, Росії, Білорусії, Казахстані, Україні.

В.І. Вернадський був і залишається геніальним ученим, внесок якого в розвиток різних наукових напрямів як у галузі природничих, так і соціо-гуманітарних наук важко переоцінити. Видатні наукові досягнення, широчінь світогляду та різноманітність наукових відкриттів та вчень В.І. Вернадського не мають рівних собі в сучасному науковому просторі. Вивчення величезної наукової спадщини вченого й нині є актуальним для історії та методології науки, для глибокого розуміння єдності та невіддільності розвитку природи та людства і його майбутнього, ролі науки та особистості в сучасному глобальному інформаційному суспільстві.

Література

1. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера / В.И.Вернадский. – М.: Наука, 1989.
2. Вернадский В.И. Труды по истории науки в России / В.И. Вернадский. – М.: Наука, 1988.
3. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста / В.И. Вернадский. – М.: Наука, 1988.
4. Вернадский В.И. Живое вещество / В.И.Вернадский. – М.: Наука, 1978.
5. Вернадский В.И. Несколько слов о ноосфере / В.И.Вернадский // Философские мысли натуралиста. – М.: Наука, 1988.

Рецензент – к.і.н., доцент Тищенко В.М.